

ครั้งที่ ๓ พ.ศ. ๒๓๗๓ - ๒๓๘๑
ปราบกบฏไทรบุรี ปีศาจ

หลังสงครามเจ้าอนุวงศ์ผ่านพ้นถือว่าสยามสามารถปราบปรามการกบฏของประเทศราชครั้งสำคัญได้สำเร็จ แต่ก็ใช้ว่าจะสงบสุขอยู่ได้ ทั้งนี้เพราะในเวลาต่อมาหัวเมืองด้านปักษ์ใต้ อันประกอบด้วยปัตตานี ไทรบุรี กลันตัน และตรังกานู ก็ก่อปัญหาขึ้นมาอีกครั้ง

ครานี้พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ ทรงพยายามที่จะจัดการปัญหาที่ค้างค้างให้สิ้นความ เรื่องราวการปราบกบฏหัวเมืองปักษ์ใต้นี้กินระยะเวลาพอสมควรจึงขอกล่าวรวมกันไปในหัวข้อเดียว

• ปุ่มหลังและการปราบปราม •

หลังจากที่พระยาอภัยธิเบศร์ บุตรชายของเจ้าเมืองนครศรีธรรมราชไปปกครองเมืองไทรบุรี ดังที่ได้กล่าวไปก่อนหน้านี้แล้ว

ในปี พ.ศ. ๒๓๗๓ ต้นฤดูฝน ซึ่งเป็นบุตรของตนกูรายา ผู้ซึ่งเป็นพี่ชายต่างมารดา กับเจ้าพระยาไทรบุรี (ปะแวงวัน) ได้เที่ยวลอบเกลี้ยกล่อมผู้คน

เข้าไปเป็นสมัครพรรคพวกได้มากแล้วก็ยกเข้าไปตีเมืองไทรบุรีได้ พระยา
อภัยธิเบศร์ เจ้าเมืองไทรบุรีและคนไทยในเมืองไทรบุรีต้องถอยไปตั้งมั่นอยู่ที่
เมืองพัทลุง

การกบฏในครั้งนี้ ศาสตราจารย์ ฮอลล์ กล่าวว่า “ได้มีการวางแผนกัน
ที่ป็นังต่อหน้าต่อตาเจ้าหน้าที่อังกฤษ ที่เดียว”

การแทรกแซงของอังกฤษนี้สืบเนื่องมาจากข้าราชการ และพ่อค้าชาว
อังกฤษในป็นังเห็นว่าการที่รัฐบาลไทย เข้ายึดครองเมืองไทรบุรีไว้จะทำให้ไทย
เข้ามามีอำนาจครอบงำเหนือรัฐต่างๆ ในมลายู เป็นการขัดขวางผลประโยชน์
ของพวกเขาในอนาคต ทั้งที่ บริษัท อีสต์อินเดียน ก็ออกคำสั่งให้ยึดนโยบาย
ไม่เข้าแทรกแซงต่อกิจการของรัฐมลายู แต่ชาวอังกฤษในป็นังก็พยายามฝ่าฝืน

ขณะนั้นพระสุรินทรข้าหลวงในกรมพระราชวังบวรสถานมงคล ออก
มาปฏิบัติราชการอยู่ที่เมืองนครศรีธรรมราช เจ้าพระยานครฯ จึงให้ พระสุรินทร
ออกไปเกณฑ์กองทัพเมืองสงขลา พระยาสงขลา (เถียนจ้ง) จึงมอบหมายให้
พระยาสุรินทร นำคำสั่งไปยังหัวเมืองทั้ง ๗ ให้เกณฑ์ไพร่พลมาสมทบกับ
ทหารเมืองสงขลาเพื่อยกไปตี เอาเมืองไทรบุรีคืน

เมื่อชาวเมืองต่างๆ ทราบว่าถูกเกณฑ์ไปทำการรบกับเมืองไทรบุรีก็
พากันหลบหนี พระสุรินทรจึงลงโทษแก่กรมการเมืองด้วยการปรับไหมเรียก
เป็นเงิน-ทอง เป็นเหตุให้เจ้าเมืองต่างๆ (เว้น เจ้าเมืองยะหริ่ง สายบุรี) ไม่พอใจ
จึงพากันฉวยโอกาสทำการก่อกบฏขึ้นอีก

เจ้าพระยานครศรีธรรมราชทราบเรื่อง แล้วมีใบบอกเข้ามาถึงกรุงเทพฯ
จึงโปรดให้ยกลงไป ๔ กอง คือ พระยาณรงค์ฤทธิโกษา คุมลงไปกองหนึ่ง
พระยาราชวังสัน กองหนึ่ง พระยาพิชัยบุรินทร์ กองหนึ่ง พระยาเพชรบุรี (ชื่อ
ศุข) ได้เป็นเจ้าพระยามราชในรัชกาลที่ ๔) อีกกองหนึ่ง

กองทัพทั้ง ๔ กองนี้ ยกลงไปถึงเมืองสงขลาแล้วก็ได้ทราบความว่า
เจ้าพระยานครศรีธรรมราช ได้ยกกองทัพเมืองนครศรีธรรมราชไปยังเมือง
ไทรบุรีแล้ว ดังนั้นกองทัพกรุงเทพฯ ทั้ง ๔ กอง จึงได้ยกไปทางบริเวณ ๗

หัวเมือง แต่กำลังไม่พอที่จะไปรักษาความสงบได้ เนื่องด้วยเมืองกลันตัน และเมืองตรังกานู ได้ยกพวกขึ้นมาช่วยพวกบริเวณ ๗ หัวเมืองด้วย จึงได้มีใบบอก ขอกำลังเพิ่มเติมจากกรุงเทพฯ อีก ได้โปรดให้เจ้าพระยาคลัง (ชื่อ ดิศ) ได้เป็น สมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาพิชัยราชบริพารวงค์ ในรัชกาลที่ ๔) ซึ่งในครั้งนั้นดำรงตำแหน่งทั้งที่สมุหพระกลาโหมและกรมท่า เป็นแม่ทัพใหญ่ยกกองทัพเรือตามลงไปอีกทัพหนึ่ง

ฝ่ายเจ้าพระยาณรงค์ศรีธรรมราช ได้ยกกองทัพเมืองนครศรีธรรมราช ลงไปยังเมืองไทรบุรี ได้สู้รบกับพวกตนกูเดน และกองทัพไทยได้เข้าล้อมพวกตนกูเดนไว้ ตนกูเดนกับพวกหัวหน้าเห็นว่าจะหนีไม่พ้นแน่ก็พากันฆ่าตัวตาย เจ้าพระยาณรงค์ศรีธรรมราชได้เมืองไทรบุรีกลับมาเป็นของไทยดังเดิม

ทางหัวเมืองทั้ง ๗ (เว้นเมืองยะหริ่ง) ที่ร่วมกันก่อกบฏตามเมืองไทรบุรีนั้น เจ้าพระยาพระคลัง (ดิศ บุนนาค) แต่งตั้งให้พระยาเพชรบุรี เป็นแม่ทัพนำกำลังทหารไปช่วยเจ้าเมืองสงขลาทำการปราบปราม

ส่วนสุหลง ผู้ว่าราชการเมืองปัตตานี ผู้นำในการกบฏ เป็นพี่ชายของ ส่วนกะจิ ผู้ว่าราชการเมืองหนองจิก และ เป็นหลานของหลงโมฮัมหมัด เจ้าเมืองกลันตัน (พงศาวดารเมืองกลันตัน ว่าหลงโมฮัมหมัดเป็นบุตรคนโต ของพระยา บ้านชายทะเล หนังสือ กิริยาอัน มลายุ ปัตตานี ว่าหลงโมฮัมหมัดเป็นน้อง ส่วนสุหลง)

พระยาคลันตันจึงให้รายา มุดอ กำบังลาโฮะ ตนกูบือซา และรายาบาโก นำทหารมาช่วยผู้ว่าราชการเมืองปัตตานี

พระยาตรังกานูก็ได้ส่ง ตนกูอิสเรส เจะบุสัน วันคามาน และเจ๊ะอิสมาแอล เป็นแม่ทัพเรือ นำกองทัพเมือง ตรังกานู มาสมทบกับเมืองกลันตัน ยกมาช่วย ผู้ว่าราชการเมืองปัตตานี (ส่วนสุหลง)

กองทัพพระยาเพชรบุรี และเจ้าเมืองสงขลา (เถียนเส็ง) เข้าตีเมืองปัตตานี ทั้งทางบกและทางเรือ ส่วนสุหลง เห็นว่ากำลังทหารของตนสู้กับกองทัพกรุง และกองทัพเมืองสงขลาไม่ได้ จึงอพยพครอบครัวหนีลงเรือไป

อาศัยอยู่กับ พระยากลั่นตัน พร้อมกับตัวนงูใน ผู้ว่าราชการการเมืองรามันห์ ตัวนงู กะจี้ ผู้ว่าราชการเมืองหนองจิก และนิตะ ผู้ว่าราชการเมืองระแงะ หนีไปทางบก กองทัพเมืองสงขลาติดตามไปทันกัน ที่บ้านยะรม (บ้านยะรม ปัจจุบัน อยู่ในเขตท้องที่ อ.เบตง จ.ยะลา) พรหมแดนเมืองเปรัก กับเมืองรามันห์ ตัวนงู กะจี้ได้เสียชีวิต ในขณะที่ต่อสู้กับกองทหารเมืองสงขลา แต่พระยาระแงะ ได้ หลบหนีไปยังเมือง เปรัก

ขณะที่กองทัพไทยเตรียมกำลังจะยกไปตีเมืองกลั่นตัน พระยากลั่นตันทราบข่าว เกิดความหวาดกลัวจึงส่ง เจ๊ะยามา เจ๊ะหลง เป็นทูตมาเจรจากับพระยาเพชรบุรี ขอขดใช้เงินเป็นค่าเสียหายให้แก่กองทัพไทย เป็นเงิน ๕๐,๐๐๐ เหรียญ และยอมส่งตัวตัวนงูหลง ผู้ว่าราชการเมืองปัตตานี และตัวนงูใน ผู้ว่าราชการเมืองรามันห์ มามอบให้แก่แม่ทัพไทย

ทางเมืองตรังกานู เจ้าพระยาพระคลัง (ดิศ บุนนาค) มอบให้ พระราชวังสัน หลวงโกศาธิศหาก นำกำปั่นรบ ๘ ลำ ไปบังคับให้พระยาตรังกานู ส่งครอบครัวชาวเมืองปัตตานี และบุคคลสำคัญที่มีส่วนในการร่วมกับพวกกบฏมีมะหาหมุด ดามิต และอะหะหมัด ที่หลบหนีมาอาศัยอยู่ในเมืองตรังกานู พระยาตรังกานูสำนึกในความผิดจึงให้ทหารควบคุมครอบครัวชาวเมืองปัตตานีมามอบให้เจ้าพระยาพระคลัง

หลังจากนั้น สมเด็จพระเจ้าพระยาพระคลัง ก็ได้ประชุมปรึกษาเจ้าเมืองสงขลา พระยาเพชรบุรี พิจารณาคัดเลือกบุคคลที่มีความชอบในการปราบกบฏครั้งนี้ แต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งผู้ว่าราชการเมืองที่ว่างลงคือ

๑. นายทองอยู่ เป็นผู้ว่าราชการเมืองปัตตานี
๒. หลวงสวัสดิ์ภักดี (ยิ้มซ้าย) ดำรงตำแหน่งผู้ว่าราชการเมืองยะลา
๓. หนิบอซู ดำรงตำแหน่งผู้ว่าราชการเมืองระแงะ

ส่วนเมืองหนองจิก ไม่ปรากฏว่าแต่งตั้งผู้ใดไปดำรงตำแหน่งผู้ว่าราชการเมืองในระยะนั้น

ในปี พ.ศ. ๒๓๔๑ ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว

รัชกาลที่ ๓ ปรากฏว่าได้เกิดความยุ่งยากขึ้นอีกครั้งหนึ่งในเมืองไทรบุรีเนื่องจาก
ตนกุมมะหะหมัดสหัส ตันกูอับลุลละ ซึ่งเป็นหลานเจ้าพระยาไทรบุรี (ปะแงรัน)
และได้หลบหนีไปเป็นสลัดอยู่ในทะเลฝ่ายตะวันตก ได้กลับยกพวกเข้ามา
คบคิดกับหัวมาลี ซึ่งเป็นหัวหน้าสลัดอยู่ที่เกาะยาว แขวงเมืองภูเก็ต เทียว
ชักชวนผู้คนเข้ามาเป็นพวกได้จำนวนมากขึ้นแล้ว จึงได้ยกพวกเข้ามาตีเมือง
ไทรบุรีอีก ในขณะนั้นพระยาอภิธเบศร์ (แสง) ซึ่งเป็นเจ้าเมืองไทรบุรีกับพระยา
เสนานุชิต (นุช) ปลัดเมืองไทรบุรีเป็น บุตรเจ้าพระยานครศรีธรรมราชเป็นผู้
รักษาเมืองไทรบุรีอยู่และเห็นว่าจะอยู่รักษาเมืองไว้มิได้ จึงต้องถอยมาตั้งมั่น
อยู่ ณ เมืองพัทลุง แล้วมีหนังสือบอกเข้ามายังกรุงเทพฯ

ในเวลานั้น ข้าราชการผู้ใหญ่ทางหัวเมืองปักษ์ใต้ ซึ่งเป็นเจ้าพระยา
นครศรีธรรมราชและพระยาสงขลา เป็นต้น ได้เข้าไปอยู่ในกรุงเทพฯ เพื่อเข้า
เฝ้าพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว และช่วยงานทำพระเมรุถวายพระ
เพลิงพระศพสมเด็จพระศรีสุลาไลย สมเด็จพระราชชนนีพันปีหลวง

เมื่อตนกุมมะหะหมัดสหัสและหัวมาลีตีได้เมืองไทรบุรีแล้ว ก็มีใจกำเริบ
ด้วยรู้แน่ว่าข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ทางหัวเมืองปักษ์ใต้ส่วนมากไม่อยู่จึงได้คบคิด
กันยกพวกเข้าตีได้เมืองตรังซึ่งเป็นเมืองขึ้นของเมืองนครศรีธรรมราชได้อีกเมือง
หนึ่งครั้นเมื่อได้เมืองตรังแล้ว ก็ยกพวกเข้ามาเพื่อจะตีเมืองสงขลาต่อไปแล้ว
แต่งคนให้ชักชวนเกลี้ยกล่อมทางบริเวณ ๗ หัวเมือง ให้กำเริบขึ้นอีก เมื่อมีข่าว
เข้ามาถึงกรุงเทพฯ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงโปรดให้ผู้ว่า
ราชการเมืองทางปักษ์ใต้รีบกลับออกไปรักษาเมืองทันที ถึงกระนั้นก็ยังทรง
พระวิตกอยู่ ด้วยคราวนี้พวกสลัดเข้ามาตีได้เมืองตรัง และยกกำลังประชิด
เมืองสงขลาซึ่งเป็นเมืองใหญ่ด้วย เกรงว่าพวกบริเวณ ๗ หัวเมือง ได้แก่ เมือง
ปัตตานี เมืองหนองจิก เมืองยะหริ่ง เมืองระแงะ เมืองสายบุรี เมืองรามัญ และ
เมืองยะลา รวมทั้งเมือง กลันตัน ตรังกานู จะกำเริบขึ้นมาอีก จึงทรงพระ
ราชดำริให้จัดกองทัพใหญ่ยกออกไปจากกรุงเทพฯ เหมือนอย่างที่เคยโปรด
ให้เจ้าพระยาคลัง ออกไปเมื่อคราวก่อน เป็นแต่เปลี่ยนให้เจ้าพระยาศรีพิพัฒน์

รัตนราชโกษา (ชื่อ ทัด เป็นน้องเจ้าพระยาพระคลัง (ดิศ) และได้เป็นเจ้าพระยาบรมมหาพิไชยญาติ ในรัชกาลที่ ๔) ตำแหน่งจางวางพระคลังสินค้าเป็นแม่ทัพยกไปเมืองสงขลา

ส่วนเจ้าพระยานครศรีธรรมราชเมื่อไปถึงเมืองนครศรีธรรมราชแล้ว ก็เกณฑ์ผู้คนจากเมืองนครศรีธรรมราชและเมืองพัทลุง ให้พระยาอภัยธิเบศร์ (แสง) ซึ่งเป็นพระยาไทรบุรี พระยาเสนานุชิต (นุช) ปลัดเมืองไทรบุรี และพระยาวิจิตสรไกร ยกกลงไปตีเมืองไทรบุรีคืนจากพวกสลัดที่ยึดเมืองอยู่ เมื่อพระยาศรีพัฒน์รัตนราชโกษา (ทัด) ยกกองทัพไปตั้งอยู่ ณ เมืองสงขลา นั้น ได้ทราบข่าวพระยาไทรบุรี พระยาเสนานุชิต และพระยาวิจิตสรไกร ยกกองทัพเข้าตีเมืองไทรบุรีคืนได้แล้วในปลายปี พ.ศ. ๒๓๔๑

• ผลของสงคราม •

พระยาศรีพัฒน์รัตนโกษา จึงได้จัดการเมืองไทรบุรีให้เป็นที่เรียบร้อยกันต่อไป และได้พิจารณาเห็นว่าพระยาไทรบุรีและพระยาเสนานุชิตเป็นคนไทย จะให้อยู่รักษาเมืองไทรบุรีต่อไปก็จะได้รับความยุ่งยากเนื่องจากบุตรหลานของเจ้าพระยาไทรบุรี (ปะแงวัน) จะยกมารบกวนย้ายบ้านเมืองอีก ดังนั้น ในปี พ.ศ. ๒๓๔๒ จึงได้จัดแบ่งแยกแขวง อำเภอเมืองไทรบุรีออกเป็น ๔ เมือง คือ

๑. เมืองกุบังปาซุ ตั้งให้ตนกูอาเสน เป็นเจ้าเมือง
๒. เมืองปลิส ตั้งให้เสสุเสน เป็นเจ้าเมือง
๓. เมืองสตูล ตั้งให้ตนกูมัดอาเก็บ เป็นเจ้าเมือง
๔. เมืองไทรบุรี ตั้งให้ตนกูอาหนุ่ม เป็นผู้ว่าราชการเมือง

เมืองทั้ง ๔ เมืองนี้ คงให้ขึ้นอยู่กับเมืองนครศรีธรรมราชต่อไปดังเดิม สำหรับเมืองสตูลซึ่งตนกูมัดอาเก็บ เป็นเจ้าเมืองนั้นปรากฏว่า ตนกูมัดอาเก็บ เป็นวงศ์ญาติของเจ้าเมืองไทรบุรีคนเก่าและตั้งบ้านเรือนอยู่ที่ควาลามุดาแขวง

เมืองไทรบุรี ตนกุมัดอาเก็บรับตำแหน่งเจ้าเมืองสตูลอยู่ยาวนานถึง ๓๗ ปี ซึ่งได้รับพระราชทานตำแหน่งเป็นพระยาสมันตรัฐบุรินทร์มหินทรายานววัตรศรีสตูลรัฐจางวางและก็ถึงแก่กรรมในปีนั้น

ในหนังสือพงศาวดารเมืองสงขลา กล่าวถึงชื่อผู้ว่าราชการเมืองสตูลไว้ว่า ชื่อตนกูเดหวาได้เป็นพระยาสตูล ดังนั้น จึงเป็นที่เข้าใจว่า ตนกุมัดอาเก็บมีชื่อเรียกกันง่าย ๆ ว่า “ตนกูเดหวา” และที่ได้กล่าวไว้ว่าได้แบ่งเมืองไทรบุรีเป็น ๓ เมืองนั้น ถ้านับดูจำนวนแล้วก็จะเป็น ๔ เมือง รวมทั้งเมืองไทรบุรีด้วย ส่วนรายชื่อผู้ว่าราชการเมืองนั้น พงศาวดารเมืองสงขลากล่าวไว้ไม่ตรงกับพระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๓ คือ สลับชื่อผู้ว่าราชการเมืองไทรบุรีเป็นยมตวัน ที่แท้คือ ตนกูอาหนุม และที่ว่าตนกูอาหนุมเป็นพระยาบังปะสู นั้นที่จริงคือ ตนกูอาสัน เป็นเจ้าเมืองกูปงปาซุ จะขอนำข้อความในพงศาวดารเมืองสงขลาอีกมากกล่าวอ้างไว้ดังนี้ คือ

“ส่วนเมืองไทรบุรี พระยาศรีพิพัฒน์แม่ทัพให้พระยาไทรบุรีบุตรเจ้าพระยานครกลับไปรักษาราชการอยู่ตามเดิม ให้ตนกูเดหวาเป็นผู้ว่าราชการเมืองสตูล แต่ให้ขึ้นอยู่กับเมืองสงขลา ให้ปลัดเมืองพัทลุงไปว่าราชการเมืองพัทลุง และยกที่พะโคะ แขวงเมืองพัทลุงให้เป็นแขวงเมืองสงขลา พระยาศรีพิพัฒน์ แม่ทัพจัดราชการเรียบร้อยแล้ว จึงมีหนังสือออกไปหาพระยาเพชรบุรีพระสุนทรนุรักษ์ (บุญศรี) ซึ่งรักษาราชการอยู่ที่เมืองสงขลาสองปี และได้สถาปนาพระเจดีย์ไว้บนเขาเมืองสงขลาองค์หนึ่งเสร็จแล้วจึงได้ยกกองทัพกลับเข้าไป ณ กรุงเทพฯ นำข้อราชการขึ้นกราบบังคมทูลพระกรุณาพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวว่า เมืองไทรบุรีนั้นครั้งจะให้คนไทยเป็นผู้ว่าราชการเมืองสืบต่อไป คงจะไม่เป็นการเรียบร้อย ควรแบ่งเมืองไทรบุรีออกเป็นสามเมืองเหมือนอย่างเมืองตานีจึงจะเปนปกติเรียบร้อยได้ขอรับพระราชทานให้ยมตวันซึ่งเป็นพระยาไทรบุรีมาแต่ก่อนเป็นพระยาไทรบุรีสืบต่อไป ให้ตนกูอาหนุมเป็นพระยาบังปะสู ให้ตนกูเสดอะเส็ม เป็นพระยาปลิส ให้ตนกูเดหวาเป็นพระยาสตูล แต่ให้ขึ้นอยู่กับเมืองสงขลา ให้พระปลัดเมืองพัทลุงเป็นพระยาพัทลุง ส่วน

พระยาพัทลุงบุตรเจ้าพระยานครนั้น ควรพาตัวเข้ามาทำราชการเสียใน
กรุงเทพฯ แต่เมืองพังงานั้นเจ้าเมืองถึงแก่กรรม ขอรับพระราชทานให้พระยา
ไทรบุรี บุตรเจ้าพระยานครไปเป็นพระเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ
ให้มีตราตั้งเจ้าเมืองแล ผู้ว่าราชการเมือง ออกมาตามความเห็นพระยาศรี-
พิพัฒน์ แม่ทัพราชการบ้านเมืองก็เป็นปกติ ไม่มีขบถสืบต่อมาจนทุกวันนี้”

--●